

**PROVISION OF STUDENTS TRAINING ON DISCIPLINES
“SAFETY OF LIFE” AND “CIVIL PROTECTION”
IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE**

O. Gudovych

Institute of Public Administration in the sphere of civil protection

V. Zayets

National University of Food Technologies

Key words:

Civil protection

Safety

Standards of education

Educational programs

Article history:

Received 02.03.2018

Received in revised form

23.03.2018

Accepted 06.04.2018

Corresponding author:

V. Zayets

E-mail:

npuht@ukr.net

ABSTRACT

The problematic issues of regulatory and mentoring of students in various educational disciplines such as ‘Safety of life’ and ‘Civil protection’ in the view of new release of law of Ukraine «About higher education» are discussed in the article. The suggestions for improving educational programs at these disciplines and necessity to bring in line educational standards with the legislation in the field of civil protection are provided in this article.

The state of the modern methodical support is also analyzed at a normative discipline ‘Civil protection’. Teaching of this discipline in various higher educational institutions of Ukraine is performed under educational programs made according to the requirements of the ‘Typical on-line tutorial of normative discipline ‘Civil protection’ for higher educational institutions for all specializations with educationally-qualifying levels ‘specialist’, ‘master’s degree’, that were offered and approved on 31.03.2011 by MES of Ukraine [7]. The main goal of this ‘Typical on-line tutorial’ is forming for the students of this category an ability to think creatively, to solve complicated problems of innovative character and professional tasks, considering requirements of CP, industrial and fire safety, to make productive decisions and apply professional skills for providing realization of indicated tasks.

With the aim of effective study of discipline ‘Civil protection’ the content of the ‘Typical program’ also should be revised considering: changes that took place in a normative base, new approaches for regulation of safety in relation to the estimation of risks, planning action measures for the single state system of civil protection, reacting on emergencies and cooperation of state bodies and forces during realization of rescue and salvage operations, development of practical actions for evacuation efforts under organization of events on evacuation and life-support of affected commodities, maintenance, defence of material and cultural values and environment. Learning normative subjects ‘Safety of life’ and ‘Civil protection’ by the students should be performed on the basis of knowledge and skills obtained on previous stages of education [2].

DOI: 10.24263/2225-2924-2018-24-2-15

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ З ДИСЦИПЛІН «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ» ТА «ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ»

О.Д. Гудович

Інститут державного управління у сфері цивільного захисту

В.А. Заєць

Національний університет харчових технологій

У статті обговорено проблемні питання нормативно-правового та методичного забезпечення з підготовки студентів ЗВО за навчальними дисциплінами «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист» у світлі нової редакції Закону України «Про вищу освіту». Висловлені пропозиції щодо удосконалення навчальних програм з цих дисциплін і необхідності приведення у відповідність стандартів освіти із законодавством у сфері цивільного захисту.

Також проаналізовано стан сучасного методичного забезпечення за нормативною дисципліною «Цивільний захист». Викладання даної дисципліни у ЗВО України здійснюється на базі навчальних програм, розроблених згідно з вимогами «Типової навчальної програми нормативної дисципліни «Цивільний захист» для вищих навчальних закладів для всіх спеціальностей за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр», що була запропонована та затверджена 31.03.2011 МОН України. Основна мета Типової навчальної програми полягає у формуванні для цієї категорії студентів здатності творчо мислити, вирішувати складні проблеми інноваційного характеру і професійні завдання з урахуванням вимог Цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки, приймати продуктивні рішення та володіти професійними навичками для забезпечення реалізації вказаних завдань.

З метою результативного вивчення дисципліни «Цивільний захист» також необхідно переглянути зміст Типової програми з урахуванням змін, що відбулися в нормативній базі, нових підходів до регулювання безпеки стосовно оцінки ризиків, планування заходів діяльності єдиної державної системи цивільного захисту, реагування на надзвичайні ситуації та взаємодію під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, відпрацювання практичних дій з організації заходів з евакуації та життєзабезпечення постраждалого населення, збереження, захисту матеріальних і культурних цінностей та навколишнього середовища.

Опанування студентами нормативних навчальних дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист» має реалізуватися на базі знань і умінь, що отримані студентами на попередніх ступенях освіти.

Ключові слова: *цивільний захист, безпека, стандарти освіти, навчальні програми.*

Постановка проблеми. *Право на освіту в Україні гарантується ст. 53 Основного закону України — Конституцією [1]. Згідно із ст. 3 Закону України «Про вищу освіту» [2] формування і реалізація державної політики у сфері*

вищої освіти забезпечуються шляхом розвитку автономії вищих навчальних закладів та академічної свободи учасників освітнього процесу.

Автономія закладів вищої освіти (ЗВО) передбачає самостійність, незалежність і відповідальність ЗВО у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених цим Законом. В той же час автономія ЗВО зумовлює необхідність такої самоорганізації та саморегулювання, що є відкритими до критики, служать громадському інтересові, встановленню істини стосовно викликів, які постають перед державою і суспільством, здійснюються прозоро та публічно.

У процесі імплементації Закону України «Про вищу освіту» з метою реалізації «принципу автономності ЗВО» деякими вченими радами ЗВО приймалися «оптимальні» рішення щодо скасування обов'язковості проведення навчання з дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист». Такі рішення сприяють формуванню в освітянському середовищі позиції про недоцільність викладання та вивчення у ЗВО дисциплін, що належать до циклу професійної та практичної підготовки з питань безпеки і мають бути дисциплінами обов'язкового вибору.

Негативізм такого підходу до навчання студентів ВНЗ готує умови для формування майбутніх керівників і фахівців національної економіки з низьким рівнем компетентності у сфері техногенної, пожежної та природної безпеки. Втім процес автономізації в питаннях визначення переліку навчальних дисциплін ЗВО призводить не тільки до знищення відповідних дисциплін, але і кафедр, що формують базові основи знань та навичок студентів у сфері цивільної безпеки. Проблемність ситуації полягає в тому, що в процесі імплементації Закону України «Про вищу освіту» відбувається порушення збалансованості структури та обсягу підготовки фахівців з вищою освітою з урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців, зокрема йдеться про набуття знань у сфері цивільної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання нормативно-правового й методичного забезпечення навчання населення у сфері цивільного захисту та безпеки життєдіяльності висвітлені у працях таких вітчизняних авторів: П.Б. Волянського, С.І. Осипенка, О.І. Запорожця, Є.Ю. Литвиновського, В.В. Бегуна, В.Ф. Гречанінова, В.А. Шемшура та ін.

Метою статті є обґрунтування необхідності збереження принципу обов'язковості викладання навчальних дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист» для молодших спеціалістів, бакалаврів і магістрів, а також впровадження сучасних форм, методів і змісту навчання, що відповідають вимогам у сфері управління безпекою.

Викладення основних результатів досліджень. Нормативною базою у сфері освітньої діяльності та вищої освіти ЗВО є Конституція України [1], Закон України «Про вищу освіту» [2], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» [3], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [4].

Зокрема, зазначеною Постановою Кабінету Міністрів України затверджено та визначено перелік спеціальностей та спеціалізації для всіх ступенів вищої освіти молодшого бакалавра, бакалавра і магістра.

Згідно із ст. 10 чинного Закону України «Про вищу освіту» [2] та відповідно до Національної рамки кваліфікацій [3] центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки (МОН) розробляються та затверджуються стандарти вищої освіти. Стандартами вищої освіти визначаються сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності ЗВО і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать ЗВО, і галузевих об'єднань організацій роботодавців, та за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Набуття професійних компетентностей випускником тієї чи іншої освітньої програми визначається здатністю цієї особи успішно в подальшому здійснювати професійну та навчальну діяльність, що і є результатом навчання на певному ступені вищої освіти. Разом з тим чинним законодавством у сфері цивільного захисту [5] визначено, що навчально-методичне забезпечення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях здійснюються ДСНС України разом з МОН, а відповідне навчання студентів під час здобуття того чи іншого освітнього рівня проводяться у навчальних закладах системи освіти.

Згідно зі ст. 39 Кодексу цивільного захисту України стандартами професійної і вищої освіти передбачається набуття знань у сфері цивільного захисту, що здійснюється за місцем навчання. Організація навчання студентів діям у надзвичайних ситуаціях покладається на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує та реалізує державну політику у сфері освіти і науки [5]. Порядок здійснення навчання студентів діям у надзвичайних ситуаціях [6] здійснюється за нормативними навчальними дисциплінами «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист», що, відповідно, передбачають:

- формування у студентів, що навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, знань, умінь та навичок щодо забезпечення необхідного рівня безпеки у надзвичайних ситуаціях відповідно до майбутнього профілю роботи, галузевих норм і правил;

- формування у студентів, що навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра, умінь з превентивного і аварійного планування та управління заходами цивільного захисту.

Навчання студентів діям у надзвичайних ситуаціях згідно з цим Порядком покладено на МОН України, що забезпечує державну політику у сфері освіти і науки і, зокрема, розробляє та затверджує навчальні програми з вивчення заходів безпеки, способів захисту від впливу небезпечних факторів надзвичайних ситуацій.

Отже, стратегічним завданням системи освіти в контексті її відповідальності за безпеку і життєздатність соціальної спільноти, формування ноксологічного (безпекового) мислення у студентів є набуття базових знань у сфері цивільного захисту, безпеки життєдіяльності та охорони праці, оскільки в перспективі майбутні випускники ЗВО мають взяти на себе обов'язки й відповідальність за стан техногенної, екологічної та пожежної безпеки як особи,

що придуть на посади керівників і їх заступників, фахівців підприємств, установ та організацій відповідних галузей економіки. Зокрема, значна кількість підприємств харчової і переробної промисловості у технологічних процесах використовують небезпечні хімічні речовини (аміак, хлор, мінеральні кислоти тощо). Харчова промисловість об'єднує десятки галузей, що виробляють продукти харчування. Основними галузями харчової промисловості в Україні є цукрова, олійно-жирова, борошномельно-круп'яна, м'ясна, молочна.

Джерелами потенційної небезпеки цих підприємств є холодильні установки, газове господарство, автозаправні станції, склади балонів з киснем і пропан-бутаном, цехи сушіння сировини, склади готової продукції тощо. Під час виробництва, переробки, зберігання продукції у технологічному обладнанні борошномельних, тютюнових, цукрових, спиртових та інших галузей відбувається утворення пожежонебезпечного або вибухопожежонебезпечного середовища (осередків пилоповітряних і пароповітряних сумішей горючих речовин, що можуть стати причинами виникнення вибухів, пожеж та аварій).

Вивчення начальної дисципліни «Цивільний захист» передбачає засвоєння студентами новітніх теорій, методів і технологій з прогнозування надзвичайних ситуацій, побудови моделей їх розвитку, визначення рівня ризиків та обґрунтування комплексу заходів, спрямованих на відвернення можливості виникнення надзвичайних ситуацій, захисту населення, матеріальних і культурних цінностей в умовах надзвичайних ситуацій, локалізації та ліквідації їх наслідків.

Освоївши програму навчальної дисципліни «Цивільний захист», майбутні фахівці мають оволодіти такими професійними компетенціями:

Загальнокультурними компетенціями, що охоплюють:

- вміння визначити коло своїх обов'язків за напрямом професійної діяльності з урахуванням завдань з цивільного захисту;
- знання методів та інструментарію моніторингу надзвичайних ситуацій, побудови моделей (сценаріїв) їх розвитку та оцінки їх соціально-економічних наслідків;
- здатність приймати рішення з питань цивільного захисту в межах своїх повноважень;
- відповідальність за несвоєчасно або невірне рішення, що призвело до значних матеріальних і людських втрат, важких наслідків від надзвичайних ситуацій;

2. Професійними компетенціями за видом діяльності, що охоплюють:

- проведення ідентифікації, дослідження умов виникнення і розвитку надзвичайних ситуацій та забезпечення скоординованих дій щодо їх запобігання на об'єктах господарювання відповідно до своїх професійних обов'язків;
- обрання і застосування методик з прогнозування та оцінки обстановки в зоні надзвичайної ситуації, розрахунку параметрів уражаючих чинників джерел надзвичайних ситуацій, що контролюються і використовуються для прогнозування, визначення складу сил, засобів і ресурсів для подолання наслідків надзвичайних ситуацій;

- розуміння, розробку і впровадження превентивних та оперативних (аварійних) заходів цивільного захисту;
- інтерпретування новітніх досягнень в теорії та практиці управління безпекою у надзвичайних ситуаціях;
- забезпечення якісного навчання працівників суб'єктів господарювання з питань цивільного захисту, надання їм допомоги та консультацій з практичних питань щодо захисту від небезпечних факторів надзвичайних ситуацій;
- оцінювання стану готовності формувань цивільного захисту до роботи в умовах загрози і виникнення надзвичайних ситуацій за встановленими критеріями та показниками.

Програма навчальної дисципліни «Цивільний захист» складається з двох розділів — «Загальна підготовка» і «Профільна підготовка». Аналіз структури та змісту Типової програми з навчальної дисципліни «Цивільний захист» з урахуванням відведеного на неї часу (кредит ECTS — 30 навчальних годин) свідчить про те, що така програма більш адаптована для підготовки та підвищенні кваліфікації фахівців за спеціальністю «Цивільний захист». Зокрема, питання опанування методик розрахунків параметрів небезпечних факторів та прогнозування надзвичайних ситуацій, їх професійної оцінки є фаховими і детально вивчаються та відпрацьовуються на практиці в організаціях та навчальних закладах, де навчання студентів є основним напрямом їх підготовки або стосується їх безпосередньої подальшої діяльності. У зв'язку з обмеженою кількістю годин відповідна тематика Типової програми повинна мати тільки ознайомчий характер. На сьогодні вимоги до Типової програми дисципліни «Цивільний захист» потребують більш конкретних і реальних підстав для розробки робочих програм, що б передбачали найголовніші питання в умовах обмеженого часу на її викладання. Особливо це стосується питань визначення основних завдань, прав і обов'язків, відповідальності майбутніх фахівців та посадових осіб керівної ланки в умовах надзвичайних ситуацій техногенного й природного характеру та в особливий період [6; 8].

У сучасних умовах застосування складних і небезпечних технологій, значного техногенного та природного навантаження навчання студентів ЗВО стає частиною загального процесу підвищення рівня безпеки та елементом управління безпекою. Важливим завданням у цій сфері діяльності є розробка освітніх стандартів для навчання майбутніх фахівців усіх небезпечних галузей виробництва національної економіки.

Безпека людини стає базовою складовою «сталого людського розвитку», тому формування компетентності у сфері визначення небезпек та адекватного реагування на них, створення безпечного середовища проживання є важливим показником якості освіти, в тому числі стандарту освіти, в частині забезпечення пріоритетів «безпеки життєдіяльності та цивільного захисту» [9].

Отже, зміст навчальних програм має бути стандартизований за галузевими напрямами і погоджений з роботодавцями. У стандартах освіти мають бути передбачені всі компетенції з безпеки, яких має набути майбутній фахівець. Незалежно від профілю ЗВО освіта з безпеки має здійснюватися у такій послідовності:

1. Ризики в побуті та на виробництві — 1 курс.
2. Методи аналізу ризиків — 2 курс.
3. Управління ризиками в галузі — 3 курс.
4. Цивільний захист і державний контроль з безпеки — 4 курс

Нормування освіти з безпеки забезпечить:

- єдність методологічних підходів до вищої освіти з безпеки у ЗВО, урахування значущості всіх наслідків соціально-економічного, природно-ресурсного, екологічного та іншого характеру, що можуть бути спричинені очікуваними НС техногенного і природного характеру;
- визначення особливостей виробничої діяльності суб'єктів господарювання, техногенного навантаження територій, природно-кліматичних умов;
- галузеву і територіальну диференціацію нормативів ризиків;
- урахування всіх факторів, що впливають на рівень ризиків, пов'язаних із розміщенням, будівництвом та експлуатацією потенційно небезпечних об'єктів, створенням нової техніки, впровадженням сучасних технологій і матеріалів;
- періодичне коригування навчальних програм і стандартів освіти.

Висновки

1. Основою нормативної бази освіти з безпеки повинні стати стандарти освіти з безпеки, що мають бути розроблені та впроваджені відповідно до статей 39 та 41 Кодексу ЦЗ України [5], пунктів 20 та 23 постанови Кабінету Міністрів [6], Закону України про вищу освіту [2].

2. Згідно із законодавством у сфері ЦЗ [5; 6] вважаємо за необхідне привести у відповідність до нього основні завдання в «Положенні про функціональну підсистему навчання дітей дошкільного віку, учнів і студентів діям у надзвичайних ситуаціях (з питань безпеки життєдіяльності) ЄДСЦЗ» [10] та стандарти освіти з безпеки [2] стосовно набуття студентами знань у сфері цивільного захисту й безпеки життєдіяльності за навчальними дисциплінами «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист».

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28.06.1996 № 254к_96-ВР. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page2>.
2. Про вищу освіту Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/shows/1556-18>.
3. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: постанова Кабінету Міністрів України від 23.11. 2011 № 1341: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/shows/1341-2011-%D0%BF>.
4. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/shows/266-2015-%D0%BF>.
5. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-ві [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях: постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 № 444: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-%D0%BF>.

7. Типова навчальна програма нормативної дисципліни «Цивільний захист» для вищих навчальних закладів для всіх спеціальностей за освітньо-кваліфікаційними рівнями «спеціаліст», «магістр»: затв. Заступником Міністра освіти і науки України Жебровським Б.М. 31.03.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://vzvo.gov.ua/.../208-atypical-curriculum-regulatory-d>.

8. Про затвердження Порядку підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту: постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2013р. № 443: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-2013-%D0%BF>.

9. *Літвиновський Є.Ю.* Теоретичні та організаційно-методичні засади проектування освітньої діяльності навчально-методичних установ цивільного захисту: монографія (з електрон. дод.) / Є.Ю. Літвиновський, В.В. Бегун, С.В. Гелдаш та ін. — вид. 2, переробл. — Львів : КП «Палітурник», 2017. — 230 с.

10. Про затвердження Положенням про функціональну підсистему навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів діям у надзвичайних ситуаціях (з питань безпеки життєдіяльності) ЄДСЦЗ: наказ МОН від 21.11.2016 № 1400: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1623-16>.